

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN SOSYOLOJİK BOYUTLARI¹**SOCIOLOGICAL DIMENSIONS OF URBAN TRANSFORMATION****Onur UZER²****Songül SALLAN GÜL³****Özet**

Kentsel dönüşüm, yaşanan savaş, afet ve göç gibi çeşitli nedenlerin yanı sıra gelişen kent politikalarıyla kentin fiziksel, sosyal ve yapısal birçok yönden değişimini içeren bir süreçtir. Yeni konut yapımından iyileştirmeye, sağlıklılaştırmadan soylulaştırmaya kadar değişen biçimleriyle kentsel dönüşüm, konut üretim ve tüketim ilişkilerinde ‘devlet-piyasa ve vatandaş üçlüsünün’ süreçteki değişen rolleriyle birlikte yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir. 20. Yüzyılın son çeyreğine kadar kentsel dönüşüm yeni konut yapımı ve iyileştirme temelinde kentleşme ve sanayileşme dinamikleriyle birlikte gelişmiştir. Sosyal devlet anlayışında emekçi ve dar gelirliye yönelik kamusal destekler ağırlıklı rol oynarken, 1980’lerle birlikte neoliberal konut politikaları öne çıkmış ve piyasa odaklılık kentin tüm alanlarına nüfus etmeye ve kentsel dönüşümün alanını genişletmeye başlamıştır. Harvey’in (2011: s, 296) de ifade ettiği üretim ve tüketim sürecinin coğrafi rasyonalizasyonunda piyasa koşulları mekânsal olarak tarihi kent merkezlerinde genişleyerek (eskinin yıkımı ve yeni üretim merkezlerinin doğuşu) tarihi dokunun, arazinin ve doğanın korunmasını gözeten kentsel dönüşüm uygulamaları gerçekleşmiştir. Türkiye’nin kentleşme ve konut politikaları sanayinin gelişmemesinin bir sonucu olarak memurlara yönelik başlamış ise de, işçilere yönelik kamusal destekler 1960’larla birlikte başlamıştır. 1950-1970’li yıllarda ise, ağırlıklı olarak göçle gelen kır kökenli toplumsal kesimler için devlet destekli kredilerle sosyal konut yapımı ve yenileme çalışmaları öne çıkmıştır. 1980’lerle birlikte, artan yeni konut talebi Toplu Konut İdaresinin (TOKİ) öncülüğünde sayısını artırmıştır. Metropolleşme ve neoliberalizmin küreselleşme eğilimleri ile kapitalist büyüme ve zenginleşme arzusunun yaratıldığı tüketim dünyasında, toplumun farklı kesimleri kent odaklı lüks konut dünyasının içine çekilmiştir. Kentsel rant ilişkileri alanında kent merkezlerinde kalan eski konut stokları sermaye için çekim merkezleri olurken, kamusal finans ve kira destekleriyle de vatandaş katılımı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu süreçte sosyal devlet anlayışına dayalı konut kooperatifleri ve/veya vatandaşa doğrudan destek vermek yerine, yeni sağın yönetişimci uygulamaları önderliğinde devlet-sermaye bileşimleri hem yeni konut yapımını hem de yenilemeleri üstlenmiştir. 1990’lı yıllarla birlikte Ankara, İstanbul, Bursa gibi büyük metropol kentlerde, kent merkezlerinin sıkışmışlığının giderilmesi ve gecekondu sorunun çözülmesi için yerel yönetimler kentsel dönüşüm projelerine ortak edilirken, dönüşüm projeleri büyük kentlerde büyümenin bir sembolü olarak kabul görmüştür. Aynı zamanda ileri sanayi ülkelerinde kentsel tarihi dokuların korunmasına

¹ Bu çalışma Onur Uzer’in, Prof. Dr. Songül Sallan Gül danışmanlığında tamamladığı “Bursa tarihi kent merkezinin kentsel dönüşümüyle değişimi: Doğanbey örneği” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr., E-Mail: onuruzer90@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2354-3158

³ Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, E-Mail: songulsallangul@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1107-7372

yönelik uygulamalar uzun yıllardır farklı örnekleriyle görünür kılınırken, Türkiye’de 2000’li yıllarla birlikte tarihi konut dokusunun korunması odağında çalışmalar öne çıkmaya başlamıştır. Kapitalist kentsel büyüme dinamikleri bağlamında kentsel dönüşümün anlam ve içeriği tarihi kentleri de kapsam alanına almış, İstanbul, Bursa ve Kayseri gibi pek çok kentte tarihi dokuların korunması ve kentsel dönüşümün geliştirilmesi amaçlanmıştır. Tarihi kent olarak tanımlanan ve kentin merkezi alanlarında bulunan birçok tarihi yapıların korunması ve yaşatılması gereklidir. Bursa tarihi kent merkezinde bulunan Doğanbey Kentsel Dönüşüm örneğinde de gerek tarihi bir sit alanında gerçekleşmesi gerek de Bursa’nın ilk kentsel dönüşüm örneği olması açısından fiziksel ve sosyal olarak çarpıcı bir dönüşüm örneğidir.

Bu makalede tarihi kentler bağlamında Bursa örneğinde kentsel dönüşümün sosyolojik boyutları fiziki ve sosyal dokudaki dönüşümlerin etkileri değerlendirilmektedir. Özellikle kentsel dönüşümü yaşayanlara olan etkiler mahalle odaklı sosyal ilişkiler bağlamında ele alınmaktadır. 2020 yılında gerçekleştirilen nitel bir araştırmanın⁴ bulguları ışığında Bursa tarihi kent merkezinde konumlanan Doğanbey Mahallesi TOKİ Konutlarındaki kentsel dönüşümün niteliği sorgulanmaktadır. Araştırmaya katılan mahalle sakinleriyle yapılan derinlemesine görüşmeler, kategorik içerik analiz tekniğiyle değerlendirilmektedir. Kent yoksulu iken kentsel dönüşümle vaat edilen ‘yeni, kaliteli ve lüks’ evlerine yerleşen kentsel dönüşüm konutlarının sakinleri ile 20 Haziran 2020 – 20 Ekim 2020 tarihleri arasında saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu makalede kentsel dönüşüm süreçleriyle değişime uğrayan konut sahiplerinin mahallelilik ve komşuluk ilişkilerinde artan sosyal mesafeyle yitirdikleri sosyalliğin anlam ve dönüşümü sorgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğanbey Mahallesi, Kentsel Dönüşüm, Kentsel Yoksulluk, Tarihi Kent, Mahallelilik, Komşuluk, Bursa

Abstract

Urban regeneration is a process that involves the change of the city in many physical, social and structural aspects due to various reasons such as wars, disasters and migration as well as developing urban policies. With its forms ranging from new housing construction to rehabilitation, from sanitation to gentrification, urban transformation has brought new debates together with the changing roles of the ‘state market and citizen triad’ in housing production and consumption relations. Until the last quarter of 20th century, urban regeneration developed on the basis of new housing construction and improvement together with the dynamics of urbanization and industrialisation. While public support for labourers and low-income people played predominant role in the welfare state approach, neoliberal housing policies came to the fore in the 1980’s and market orientation began to penetrate all areas of the city and expand the scope of urban transformation. In the geographical rationalization of the production and consumption process, which Harvey (2011: 296) also states, the market conditions have expanded spatially in historical city centers (destruction of the old and the birth of new production centers) and urban transformation practices that take care of the preservation of the historical texture, land and nature have been realized. Although Turkey’s urbanization and housing policies started towards civil servants as a result of the underdevelopment of

⁴ Bu makalede Onur Uzer’in “Bursa Tarihi Kent Merkezinin Kentsel Dönüşümüyle Değişimi: Doğanbey Örneği” adlı doktora tez çalışmasının saha araştırmasının verilerinden hareketle kentsel dönüşümün mekânsal ve sosyal boyutunun mahallelilik ve komşuluk ilişkilerinin sosyolojik analizi ile ele alınmaktadır. Eski konutlarını dönüşüme vererek yeni konutlarında oturan sakinlerle yapılan görüşmeler nitel araştırma yöntemiyle değerlendirilmektedir. Onur Uzer’in doktora tez çalışması Süleyman Demirel Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Merkezi (BAP), SDK-2019-7394 Proje kodu ile Prof. Dr. Songül Sallan Gül yürütücülüğünde gerçekleştirilmiştir.

the industry, public support for workers began in the 1960s. In the 1950s-1970s, the construction and renovation of social housing with state-supported loans came to the forefront for the rural-origin social segments who migrated predominantly. With the 1980s, the increasing demand for new housing increased the number of new public housing (TOKİ). In the consumer world, where the desire for capitalist growth and enrichment has been created by the globalization tendencies of metropolitanization and neoliberalism, different segments of the society have been drawn into the city-oriented luxury housing world. In the field of urban rent relations, while the old housing stocks in the city centers became centers of attraction for the capital, citizen participation was tried to be ensured with public finance and rent supports. In this process, instead of providing direct support to the citizens and/or housing cooperatives based on the social state understanding, the state-capital combinations under the leadership of the new right's governance practices have undertaken both new housing construction and renovations. In the 1990s, in big metropolitan cities such as Ankara, Istanbul and Bursa, while local governments were partnered with urban transformation projects in order to eliminate the congestion of the city centers and to solve the slum problem, the transformation projects were accepted as a symbol of growth in big cities. At the same time, the phenomenon of preserving urban historical textures in advanced industrial countries has started to come to the fore in Turkey with the 2000s. In the context of capitalist urban growth dynamics, the meaning and content of urban transformation has also included historical cities, and it has been aimed to preserve historical textures and develop urban transformation in many cities such as Istanbul, Bursa and Kayseri. Many historical buildings, which are defined as historical cities and located in the central areas of the city, need to be preserved and kept alive. In the case of Doğanbey Urban Transformation, which is located in the historical city center of Bursa, it is a striking example of physical and social transformation in terms of both taking place in a historical site and being the first example of urban transformation in Bursa. In this article, the sociological dimensions of urban transformation in the context of historical cities and the effects of transformations in the physical and social fabric are evaluated. In particular, the effects on those who experience urban transformation are discussed in the context of neighborhood-oriented social relations. In the light of the findings of a qualitative research carried out in 2020, the nature of the urban transformation in TOKİ Residences in Doğanbey Mahallesi, located in the historical city center of Bursa, is questioned. In-depth interviews with the residents of the neighborhoods participating in the research are evaluated with the categorical content analysis technique. Fieldwork was carried out between 20 June 2020 and 20 June 2020 (4 months) with the residents of the urban transformation who settled in the 'new, high quality and luxurious' houses promised by the urban transformation while they were urban poor. In this article, the meaning and transformation of the sociability lost by the increasing social distance in the neighborhood and neighborhood relations of the house owners, who have undergone changes with the urban transformation processes, is questioned

Keywords: Doğanbey Neighborhood, Urban Transformation, Urban Poverty, Historical City, Neighborhood, Neighborhood, Bursa

Giriş

Kentsel dönüşüm kavramı planlamadan ekonomiye, yönetimden sosyolojiye farklı boyutları olan kentlerin modern inşasından gelişmesine, yenilenmesinden korunmasına ve artan rantlaşmaya kadar bir dizi etken ekseninde tartışılmaktadır. Tekeli (1999, s. 17) kentsel dönüşümün, kentlerin fiziksel mekânında gerçekleşen değişimler temelinde ele alınması gerektiğine dikkat çeker. Couch (1992, s. 256) ise, kentsel dönüşümün kentsel gelişme bağlamına odaklanması ve gelişmenin amaçlarını içeren, iyileştirme ve yeniden canlandırmanın sürekliliğini içeren korumacı bir planlama yaklaşımına dayanması gereğine işaret eder. Kentsel dönüşüm içeriği ve uygulamalar bağlamında da farklılaşır. En çok vurgu yapılan kentsel dönüşüm türleri arasında; yeni kentsel yerleşim alanlarının oluşturulması, eski konut stoklarının yenilenmesi, alt yapı koşullarının iyileştirilmesi ve çevre düzenlemelerinin yapılması ve sağlıklı yaşam koşullarına uygun hale getirilmesi olarak da tanımlanan sağlıklılaştırılmasına yönelik dinamikler önemlidir. Sosyologlar ise, tarihsel ve toplumsal değişim sürecinde kapitalistleşme dinamikleri ve kentsel dönüşümün niteliğini kentleşme ve insan-mekan ilişkilerindeki değişimin üretim ilişkileri başta olmak üzere farklı boyutlarının değerlendirilmesi gereğine vurgu yaparlar. Sanayileşme ve göç dinamikleriyle artan sosyal hareketlilik ve konut ihtiyacı, değişen sınıfsal ihtiyaçların yanında konutun üretim ve tüketim boyutlarına, çöküntü alanlarından güvenli sitelere yenilemeden soylulaştırmaya kadar farklı boyutlarıyla değerlendirilmelidir (Sassen, 2000; Harvey, 2013; Castells, 2015). II. Dünya Savaşı'nın büyük yıkımı ve yeniden yapım süreçlerinin yanı sıra kentlere yönelen iç göçler ve kapitalist emek süreçlerinin ithal emek göç hareketlilikleri sınıfsal yapıyı değiştirmiş ve işçilerin çalışma alanlarına yakın kamusal konut üretimini ihtiyacı giderek artmıştır. 1970'lerle birlikte ise artan kent merkezlerinde oluşan çöküntü alanlarının temizlenmesi gibi bir dizi kentsel yenilenme çalışmaları kentin sosyolojik dinamiklerinin yeni boyutlarını gündeme taşımıştır (Gürler, 2003, 148). Eskiyen konutların yenilenmesine ek olarak sosyal programlara yapılan bir dizi yatırım ile mahallelerin yeniden oluşturulması süreci özellikle tarihi kent merkezlerindeki yatırım odaklı yaklaşımlarla üretilen konutların kent merkezlerinin canlandırılmasını hedef alan yenileme dönüşüm projelerini gündeme getirmiştir. Kentlerde meydana gelen fiziksel, alt yapı, sosyal, ekonomik, kültürel birçok etkenin düzenlenmesi, yenilenmesi, canlandırılması ve geliştirilmesi ihtiyacı işçilerin ve yoksul sınıfların dönüşümlerden olumsuz etkilenmemesi adına Avrupa'da eski, köhne yapıların yıkılıp yerine sosyal konut uygulamaları adı altında kentsel yenilenmeler gerçekleştirilmiştir.

Castells'in (2015, s. 275) de belirttiği gibi kapitalizmin biçimlendirdiği kentler kolektif bir tüketim öznesi haline gelerek kentsel dönüşüm projeleri ile yapısal belirleyici konuma gelmiştir. Mahallelerin canlandırılması, sefalet alanlarının ıslah edilmesi, olarak kentlerin yenilenmesinde emek sınıfının kentlerde oluşturduğu nüfus eğilimleri ve slum'ların temizlenerek işlevselliği olan kent merkezlerinin oluşturulması için gerekli uygulamaların gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. İlk kentsel yenileme deneyimleri de özellikle Harvey'in (2013, s. 101) ifade ettiği 'sefalet yuvaları'nın modernitenin şehirleri olarak bilinen İngiltere ve Paris gibi kentlerde sanayileşmeye bağlı kırdan kente hızlı göç dalgalarının kentleşmenin yarattığı çöküntü alanları 'slum'ların temizlenmesiyle başladığı görülmüştür.

Kentler farklı dönüşüm teknikleri ile kent merkezlerinde, tarihi alanlarda, ticari bölgelerde ve zarar görmüş konut dokularında yenilenme sürecine girmiştir. Kentsel dönüşüm çalışmaları ile farklı sosyal ve kültürel yapılar da değişime uğrayarak kentsel mekânlar sermayenin biçimlendirdiği kentsel mekânlar haline gelmiştir (Elliott, 1994, s. 241). Van Kepmen ve Marcuse'a (1997, s. 285) göre de, II. Dünya Savaşı sonrasında tahrip olan kentlerin yeniden inşası ve sermayenin yüksek teknoloji endüstriler, yeni istihdam biçimleri, uluslararası etkinlikler, inşaat ve turizm alanlarında gerçekleşen hareketlilik dünyadaki konut dönüşümünde rekabet ve yeniden yapılandırma sürecini hızlandırmıştır. Kentler, bir yandan alt yapı yatırımlarına yoğunlaşırken bir taraftan da bu sektörlerde çalışacak olan yöneticiler ve diğer yüksek ücretli çalışanların tüketim ihtiyaçlarına yönelik kentsel mekânlar üretme yarışına girmişlerdir. Benzer biçimde Kurtuluş (2005, s. 12) da bu dönemde kent merkezlerinde bulunan iş gücünün kentin çeperlerine kayması ile metropoliten kentsel alanlar inşa edilmiş, fordist üretimin sağladığı işçi emeği imkânları ve yerel yönetimlerin politikaları ile orta sınıf kentleri tasarlandığından bahseder. Kent merkezleri ise düşük ve orta gelir ekonomik yapıdan olan gruplara ve göçmen kişilere hitap etmiştir. Kentlerin savaş sonrası planlanması ve mekânsal kapitalist modernleşme anlayışının ülkelere kendine özgü bir kentleşme serüveni hazırlamıştır.

1980'li yılların yeni sağ refah eksenli dönüşüm sürecinde ise, sermayenin dolaşımında küreselleşmenin de etkisiyle kentlerin merkezlerinde devlet ve özel kurumlarla işbirliği yaparak yerel aktörlerin de desteği sonucunda kentsel dönüşüm çalışmaları yapılmıştır. Kentsel mekânı neo-liberal politikalarla olgunlaşan küreselleşme ile birlikte kentsel dönüşüm, kapitalizm açısından değişime uğramış ve sermayenin yeniden üretiminin mekânı haline gelmiştir. Sermayenin biçimlendirdiği kent merkezleri sermayenin cazibe merkezleri haline gelerek kentsel dönüşüm projelerinin temelleri atılmıştır (Sert vd. 2005, s. 102). 1980'lerde kentlerin sosyal konut alanlarında kentsel yenileme sorunu doğmuş, 1981 tarihindeki Avrupa Konseyi, "Urban Renewal" ve "Urban Renasissance" adlı kampanyalar gerçekleştirilmiştir. Neoliberal

politikalarla kapitalist anlayışla tasarlanan kentler özel sektör, sermaye tarafından kentlerin atıl alanları ve köhnemiş yapıların yıkılıp yeniden yapılmasını sağlamıştır. Teknolojinin gelişmesi ile kent mekânında da hızlı kentsel dönüşüm sürecini başlatmıştır. 1980’li yılların neoliberal kent politikalarında küreselleşmenin de etkisiyle kentsel mekânda yeniden canlandırma ve yenilemeye uygulamalar tercih edilmiştir (Gürler, 2003, s. 115). 1980’li yıllarda kentsel canlandırma projeleri kentlerde yeni imaj ve dinamizm katan projeler olurken, kentlerin tarihi ve kültürel mirasını ön plana çıkaran kentlerin merkezi alanlarında sembolik olarak da işlevsel olarak da varlığını sürdüren kentsel yapılara dönük yenileme projeleri gerçekleştirilmiştir. Kentsel alanlarda yenileme ve koruma çalışmaları ile ön plana çıkan kentsel dönüşüm uygulamaları özellikle Avrupa kentlerinde kentsel koruma odağında kentsel yenileme ve canlandırma projeleri çöküntü haline gelmiş tarihi merkezlerin yeniden canlandırılması ve tarihi kent merkezlerinin iyileştirilmesini içermiştir. Ayrıca tarihi değeri olan sanayi ve ticaret alanlarının canlandırılması ve küçük ve orta büyüklükteki tarihi kentlerin korunması olarak değerlendirilmiştir (Akkar, 2006, s. 34).

SOSYOLOJİK BOYUTLARIYLA TARİHİ KENT MERKEZLERİNİN KENTSEL DÖNÜŞÜMÜ

1960’lardan itibaren yeni konut yapımının yanı sıra kentlerin eski konut stokunun yenilenmesi süreçleri, kentlere olan yoğun göç, hem iç hem de uluslararası emek göçünün değişen dinamikleriyle birlikte 1990 ve 2000’lerde fiziksel olarak tarihi kent merkezlerine doğru kentsel dönüşümün yönünü dönüştürmüştür. Tarihi kent dokusunun korunması tartışmaları ise beraberinde pek çok soruyu gündeme taşımıştır. Yasin (2005, s. 108), 1994 tarihinde gerçekleşen “Canlı ve Yaşanılır Kent Merkezleri” toplantısı ve imzalanan Aalborg Sözleşmesi ile kent merkezlerinin kentsel dönüşüm uygulamaları açısından önemli olduğunu belirtir. Özellikle kent merkezlerinde görülen çöküntü alanlarda yeşile duyarlı kent uygulamalarının gerekliliği, konut politikalarının geliştirilmesi adına 1996 HABİTAT 2 Konferansında özellikle “yaşanabilirlik” ilkesi ve “kentsel dönüşüm” başlığı altında yapılan çalışmalar ve tartışmalar kentsel dokunun korunmasında tarihi mekanlara dikkat çekildiğini göstermektedir. (BM, HABİTAT 2 Konferansı, 1999). Erbay ve Yener’e (1999, s. 116) göre de bu süreç sürdürülebilir kentsel gelişim için gereklidir. Kentsel dönüşümle tasarlanan yeni ideal kent, kentli haklarının korunduğu ve en iyi yaşam koşullarının sağlandığı mekânsal yerdir. Bu kent; çalışan, ticaret yapan, eğlence, kültür ve bilgiyi orada arayan ve eğitim görenlerden alarak birçok sektör ve aktiviteyi bir arada uyum içinde dengede tutan, tarihi mirasın ve yapıların konut dokusu korunarak, eskiyi tahrip etmeden yeniyile bütünleştirebilmesi ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerini sağlayabildiği bir ideal kent tasarımıdır. Kentin fiziksel yapısının, bireysel

ya da toplumsal algıyı üretmesinin dışında nesiller arası aktarılan o yere ait bir algısal hafızaya dönüştüğü de konutların fiziksel yapısı ve tarihselliğinden anlaşılmaktadır (Gürkivrak, 2021, s. 84). Kentsel korumayı hedeflemeli ve kentle özdeşleşmiş yapıların korunmasıyla da kent gelişmelidir. Kent merkezinde bulunan tarihi yapılar nostaljik bir tapınak gibi bırakılmamalı, yeni yaşam biçimine uygun kentsel dönüşüm yöntemleri ile tarihselliğin güncel yaşamına eklenmelidir. Tarihi kent dokusunun, tarihi sitlerin ve anıtların restorasyonu, geleneksel mimarinin korunması ve kültürel turizmin gelişmesi adına da kentsel dönüşüm uygulamalarının odağında olmalıdır. Kültürel miras alanlarının içerisinde sit anı içerisinde kalan tarihi yapıların korunması da son derece önemlidir (Gülen, 2023, s. 43). Bu anlayışta kentsel dönüşüm uygulamaları bölgesel planlama çerçevesinde, çevresel sürdürülebilirliği dikkate alarak ve tarihi yapıların bulunduğu gecekondular alanlarına yönelik projeler üretmelidir. (Özden, 2016, s. 64). Ergun ve Gül, (2011, s. 161) de tarihi binaların restorasyonu veya geleneksel binaların veya kentsel alanların yenilenmesinin çok paydaşlı olması gereğine dikkat çekerler. Türkiye örneğinde Büyükşehir ve yerel belediyeleri, sivil toplum kuruluşları ulusal ve uluslararası kuruluşlar özellikle UNESCO bu alanların korunması sürecinde önemli paydaşlardır.

2000 yılı sonrası kapitalizmin-sermaye odaklılığı kentleri kentsel dönüşüm projeleri ekseninde yeniden yapılandırmaya itmiştir. Yeni sağ devletlerin küreselleşmeci politikaları kapitalist gelişmenin önünü daha da açmış, emek piyasasının kentlerde serbestçe işlenmesini, gerek yeni teknolojilerin gerek de emek organizasyonunun yeni formlarının görüldüğü kentsel dönüşüm projeleri ortaya çıkmıştır (Merrington, 1975, s. 73). Küreselleşmenin etkisiyle rekabet ve rant odaklı kentsel politikalar kentsel dönüşüm projelerine dönüşmüş, kent merkezi alanlarında bulunan finans merkezleri, küresel şirketlerin merkezleri, iş-hizmet sektörü, imalat merkezi ve ticari alanları mekânsal olarak dönüşümün rant ve mekânsal yönünü belirlemiştir. Ancak sürdürülebilirlik, yaşanabilirlik ve tarihi konut dokusu alanlarının korunmasına yönelik uygulamalar pek çok kentte çok katlı konut talebi karşısında etkisini yitirmeye başlamıştır. Dünyadaki birçok kentlerin tarihinden gelen zengin kent mirasından dolayı kentsel dönüşüm uygulamaları tarihi dokuyu yok saymaya başlamıştır. Mutlu (2019, s. 27) da tarihi kimliği bozan ya da lekeleyen kent merkezlerinin ve kentin saçaklarının giderek tekdüzellikle dönüştürüldüğünü belirtir. Kentsel dönüşümlerin sürdürülebilirlik odağında bu tekdüzeliği kırarak, kentin tarihsel kimliğini ortaya çıkaracak doğrultuda uygulamaların merkezinde olması ve kentsel korumanın önemszenmesi gerektiğine vurgu yapar. Sassen'e göre (2000, s. 251) ise kentsel dönüşüm aynı zamanda kentsel kutuplaşmaları ve kent yoksulluğunu daha da artırmıştır. Yeni küresel kentlerin yoksulluk ve zenginlik arasında giderek artan ayrışmaya hızlı çöküntü alanları oluşturmuştur. Bu süreçte kentlerin değişen fonksiyonları yüksek sınıfın konut

talebi eski kent merkezlerinin soylulaştırma koşullarını sağlamıştır. Kentlerde konut alanlarında çeşitli krizler ortaya çıkmıştır. Enformel ekonominin yaygınlaşmasıyla birlikte kanunsuz işler yanında ekonomik ve sosyal kutuplaşma artmıştır. Tüm bunlar kentte ırksal çatışma, şiddet, suç ve gösteriler üzerinde etkili olmuştur (Sassen, 2000, s. 252).

Türkiye’de de kentsel dönüşümün hem türleri hem de niteliği farklı biçimleriyle tartışılmaktadır. Sosyologlar değişen ve dönüşen kent anlayışının ve kentsel dönüşümün toplumsal ve siyasal niteliğine odaklanmışlardır. Örneğin, Geniş (2020, s.182) neoliberal kentleşmeye bağlı türeyen kentsel dönüşümün eğitim, sağlık, konut gibi kolektif hizmetlerin piyasalaşması ve finansallaşması, belediye hizmetlerinin özelleştirilmesi, kentsel mekânın spekülâtif yatırımlara açılması, geçici istihdam, mülksüzleştirme, soylulaştırma ile birlikte etnik ayrışmanın görüldüğünü ifade eder. Kurtuluş (2008, s. 33-34) da neo-liberal şehircilik anlayışıyla kentsel dönüşümün sermayenin mekânsal istilası ile ortaya çıktığı, sermaye, devlet ve kentli toplumsal sınıflar arasında değişen kentsel arazi bağlarının mekânsal ayrışmalara neden olduğunu belirtir. Kent merkezlerinde yapılan mekânsal dönüşümler sosyal, etnik sınıfsal ayrışmaları beraberinde getirmiştir. Bu yeni sosyo-mekânsal ölçeklenmeler kentlerdeki çelişki ve eşitsizlikleri giderek daha da derinleştirmiştir.

Aslan (2019, s. 198) da İstanbul’da mekânsal dönüşümlerin farklı etnik grupların bulunduğu çöküntü alanlarının soylulaştırma uygulamaları ile yeni bir kent formuna dönüştüğünü ifade eder. Benzer biçimde Erman (2015, s. 205) da İstanbul, Tarlabası Kentsel Dönüşüm Projesi üzerinden tarihi yapıların yıkılıp yerine altlarında kapalı otoparkları olan lüks binalar inşa edilen bir soylulaştırma projesine dönüştüğünü belirtir. Bu süreçte göçmenler ve diğer yoksullar kent merkezindeki müstakil evlerinden kentsel dönüşüm projeleri yerlerinden edildiğini, yönetişimci ve neoliberalist politikalar ile kentlerin dönüşümü, soylulaştırma eğilimlerini ve dolayısıyla alt sınıfların yerinden edilmesi sonucunu ortaya çıkardığına dikkat çeker. Şen (2005, s. 127) de, tarihi kent merkezindeki konut dönüşümlerindeki soylulaştırmaya vurgu yapar. Etnik grupların yarattığı yeni ayrışma biçimlerinin İstanbul örneğinde Ortaköy, Cihangir, Galata, Fener-Balat gibi İstanbul’un merkezi ve tarihi semtlerinde sosyo-mekânsal etnik dönüşümün tarihsel ve sosyolojik arka planında kentsel dönüşümün banliyöleşme ve sanayisizleşmeyle birlikte çöküntü alanına dönüşen, tarihsel ve kültürel özelliklere sahip kent merkezlerini ve merkezi mahalleleri canlandırmaya yönelik olarak gelişen/geliştirilen soylulaştırma sürecini değerlendirmektedir. Benzer biçimde Ergun (2013, s. 118) da, İstanbul’da kentsel dönüşümün ağırlıklı olarak kent merkezlerinde bulunan gecekondu bölgeleri üzerinde geliştirildiğini ve kent yoksullarının yaşadığı mahallelerin kentsel dönüşümle birlikte yerinden edilen sınıfsalların orta ve üst gelir grubuna yönelik konut

yapımıyla soylulaştırıldığına dikkat çeker. Kentsel dönüşümün karmaşık ve çok boyutlu niteliği sosyolojik olarak toplumsal, ekonomik, siyasal ve yönetsel boyutlarını içeren bütünsel bir yaklaşımla ele alınmalı, kentsel dönüşümden etkilen grupların, sınıfların ve öznelere nitelikleri sorgulanmalıdır.

TÜRKİYE’DE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN DEĞİŞEN NİTELİĞİNİN YÖNETSEL VE SINIFSA BOYUTLARI

Türkiye’de kentsel dönüşümün tarihi, kentleşme ve sanayinin gelişimi ile paralellik göstermiştir. 19. yüzyıldan günümüze Türkiye’de Avrupa’da olduğu gibi farklı kentsel dönüşüm uygulamaları ile kentlerin fiziksel, toplumsal ve çevresel bozulmalarına karşı yeni çözüm arayışları bulunmaya çalışılmıştır. Kentsel dönüşümün Türkiye’de birinci evresi 19. yüzyılda küreselleşmenin sanayi kapitalizmi ile gelişimi ve göçle birlikte kentlerdeki sanayi sektörünün de genişlemesiyle etkin ve kontrollü bir biçimde düzenlenmesi amacıyla kentlerin bölgelere ayrılarak biçimlendirilmesine yönelik olmuştur. Sanayinin ihtiyaç duyduğu üretim mekanlarında, yeni konut anlayışı gelişmiş, mal ve hizmet akışına uygun bir fiziksel konut organizasyonu planlanmıştır. Mekanın değişimi ile birlikte toplumsal düzenin kurulmasında da bireylerin buna uygun davranış sergilemesinin ortaya çıkacağı düşünülmüştür. Bu düşüncelerle kentsel dönüşümün ilk evresi Türkiye’de tasarlanmıştır (Tekeli, 1999, s. 96). Türkiye’de nüfus hareketleri ve buna bağlı konut politikaları üç evrede gelişmiştir. 1923-1950 yılları arasında Ulus-Devletin inşası ve sanayileşme hamlelerine dönük ilk evre, 2. Dünya savaşı sonrası 1980’li yıllara kadar olan kooperatifleşme ve işçi konutlarının inşa edildiği ikinci evre ve 1980’den günümüze kamu-özel sektör işbirliği ile kentlerde gelişen kentsel dönüşüm politikaları ve konut uygulamalarını kapsayan süreçtir. Cumhuriyetin kurulması ile gelişen ve yeni ulus devletin ilk adımlarından biri olarak sanayileşme konut gelişiminde de Türkiye’de önemli bir dönem olmuştur. Türkiye’de gelişen sanayiye bağlı kırdan kente yoğun göçün yarattığı etki ile konut politikaları ve uygulamaları da günümüze kadar gelen ve farklı yöntem ve tekniklerle kentlerdeki gelişimini sürdürmüştür. Cumhuriyetin kuruluşundan 1940’lı yıllara kadar olan süreçte ülkede sanayileşme politikalarına bağlı olarak artan fabrikalar ve çevrelerinde oluşan yerleşimler işçi konutları inşasını gündeme getirmiş, memur konutlarından sonra işçi konutlarının inşası gerçekleşmiştir.

1940’lı yıllarda işçi konutlarının desteklenmesi, dar gelirli kesimlerin konut sorununu çözmek için geliştirilmiş önemli bir konut politikası olmuştur (Tekeli, 1999, s. 93). Bu politikalar sonucunda 1950’li yıllara kadar kamu fabrikalarında çalışan işçi ve memurlar için lojman yapı stokları inşa edilmiştir. Türkiye’deki ilk lojman örnekleri, Nazilli, Ereğli, Kayseri, Bursa’da kurulan kumaş fabrikalarının bulunduğu bölgelerde görülmüştür. 1950 sonrası

özellikle metropol kentlerine olan göçlerle birlikte barınma ve konut sorunu ortaya çıkmıştır. Niteliksiz üretilen yeni konutlar ve yasalara aykırı gerçekleşen uygulamalarla kentsel yoksunluk ve döşüm ihtiyacı gerekliliği görülmüştür (Özden, 2006, s. 219). 1950-1980 yılları arasında Türkiye'nin sanayileşmesine bağlı göç büyük kentlerin mekânsal alan ve nüfus olarak büyüüp genişlemesine olanak tanırken bir yandan da gecekonduların ortaya çıkmasına da neden olmuştur.

Kurtuluş'a (2012, s. 50) göre yoğun göç alan kentlerin ulaşımı zor ve iklim koşulları göreceli olarak olumsuz ve sağlıksız çevre koşullarına sahip olmasından dolayı, özellikle tarihi yapıların olduğu alanları ve eski sayfiye yerleşimlerinin sırtları ve kent içi çöküntü alanlarında kentsel dönüşüm uygulamaları görülmektedir. 1980 sonrası neoliberal politikalarla birlikte kentin imarlı yapıları alanlarında arttırılan kat yüksekliklerinin yol açtığı ciddi nüfus yoğunluğu ile mevcut alt yapılar yetersiz hale gelmiş, sağlıksız kentsel alanların oluşmasına etki etmiştir. Türkiye'de yap-satçı konut üretim süreci sermaye birikiminin ve konut kredisi için ayrılan kaynakların yetersizliği koşullarına uyumlu bir süreç içerisinde gelişmiştir. Bu süreçte kentlerin merkezi alanlarında çoğunlukla orta ve üst gelir grupları için apartman tarzı konut tipi üretilmiştir (Türel, 1987, s. 55). Kurtuluş'a (2012, s. 51) göre neoliberal politikaların uygulayıcısı olan yerel ve merkezi siyasi otorite, yabancı sermaye yatırımlarını teşvik söylemiyle kentsel mekândaki kullanım ve mülkiyet haklarını esasında bu yeni yerli sermaye lehine yeniden düzenleyerek kentsel dönüşüm projelerinin önünü açmıştır. Yapılan yeni değişiklik ve düzenlemeler toprak kullanımındaki mülkiyet hakkını alt sınıflardan üst sınıflara doğru ve kamusal mülkiyetten özel mülkiyete doğru evrilen radikal bir değişimin gerçekleşmesini mümkün kılmıştır. Tarihi kent merkezlerinde de stratejik konum açısından gecekondular mahalleleri ve çöküntü alanları kentsel yenileme projelerine açık bir alan haline gelmiştir. Gecekondular alanlarında bir türlü tam olarak düzenlenememiş mülkiyet hakları ve imar sorunları bu transferler için meşruiyet zeminini oluşturmuştur. Eskiyen konut stoklarının bulunduğu kentsel çöküntü alanlarında ise zaten çok parçalı mülkiyet hakları ve ağırlıklı kiracılık statüsü ile barınan en yoksul toplumsal sınıfların sağlıksız yaşama koşulları ve şiddet potansiyeli, bu alanlarda kentsel dönüşüm projelerini meşrulaştırmıştır. Kentlerin tarihi merkezi alanları, gecekondular tipi konut stoklarının yenilenmesi için yeni yatırımların odak noktası haline gelmiştir. 1980'lerde merkezi yönetim tarafından özellikle kaçak yapılaşma, gecekondular ve kentsel sorunlara çözüm getirme amacıyla 1984 yılında Toplu Konut İdaresi (TOKİ) kar amacı gütmeyen bir kuruluş olarak 'Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı', 1982 Anayasası'nın çevre ve konut haklarına dair 56. ve 57. maddeleri uyarınca kurulmuştur (TOKİ, 2021). Tosun'a

(2006, s. 48) göre Toplu Konut Kanunu, sosyal konut gereksinimini ve finansmanını karşılamak amacıyla çıkarılarak kentsel dönüşüm projelerinin önemli aktörü haline gelmiştir.

Yenice'ye (2014, s. 83) göre, Toplu Konut Kanunu ilk kurulduğu yıllardaki politikası dar gelirli aileleri konut sahibi yapmak olurken daha sonra kamusal değişikliklerle ferdi ve toplu konut kredisi imkânları ile konut ihtiyaçları dar gelirli olmaktan çıkmıştır. Gecekondu alanlarının dönüşümü, kent merkezlerindeki tarihi dokunun korunması ve kentsel yenilemeye dönük projelere TOKİ kredi ve faiz olanakları sunmuştur. Böylelikle yerel yönetimlerin, özellikle Belediye, Çevre Şehircilik İl Müdürlükleri, Mesleki Odalar ve diğer STK'ların da TOKİ öncülüğünde kentsel dönüşüm projelerine dâhil olması ile kent merkezleri ve çeperlerinde yeni konut alanlarının oluşmasına, gecekondu mahallelerinin yıkılarak yeni sosyal konut bölgelerine dönüştürülmesine olanak tanımıştır. TOKİ, dar gelirli grupların konut edinimi için bir fırsat yaratırken, diğer sınıfsal gelir grubunu da konut olanakları sunarak, yerel yönetimlerin arsa tahsisi yoluyla konut sorunun çözüm olacağı yönünde girişimleri de gündeme gelmiştir (Sallan Gül, 2006, s. 295).

2000 sonrası yürürlüğe giren yeni yasal düzenlemeler ile örgütlü ve planlı büyük inşaat markaları ile mega projeler özellikle kent merkezlerinde daha hızlı bir şekilde kentleri dönüştürmüştür. 2004 yılında 'Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Kanunu Tasarısı'⁵ kentsel dönüşüm uygulamalarında; 'kent merkezlerinde bulunan kentin eskiyen dokularını ve tarihi yapılarını, yerleşim alanlarını nitelikli kentsel mekânlara dönüştürmeyi, tarihi ve kültürel dokunun ise koruma kullanma dengesi içerisinde yenilenerek kullanılmasını" hedeflemektedir. Dönüşüm alanlarının tespitindeki belirsizliklere yönelik eleştiriler tasarı odağını tarihi ve kültürel varlıklarının yoğun olarak bulunduğu kentsel bölgelere çevirmiş ve yeni yasalarla sürece hız kazandırılmıştır. Kentsel dönüşüm ve gelişim alanı tanımı yerine 'dönüşüm alanı' tanımının yapılmasının yanı sıra, tasarı adının da 'Eskiyen Kent Dokularının Korunması ve Kullanılması Hakkında Kanun Tasarısı'⁶ olarak değiştirilmiştir. 2004 yılında 5162 sayılı kanunla değiştirilen 2985 sayılı Toplu Konut Kanununun⁷ 4. maddesiyle düzenlenmiştir. Böylece TOKİ, mülkiyeti kendisine ait arsa ve arazilerden konut uygulama alanı olarak belirlediği alanlar veya valiliklerce toplu konut iskân sahası olarak belirlenen alanlar dışında ayrıca gecekondu alanlarında da her tür ve ölçekteki imar plânlarını yapmaya, yaptırmaya ve tadil etmeye yetkili kılınmıştır. TOKİ, gecekondu bölgelerinin tasfiyesine veya iyileştirilerek

⁵ Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Kanunu Tasarısı (2005) TBMM Dönem 22, Yasama Yılı:3, Sayı:1/984.

⁶ Eskiyen Kent Dokularının Korunması ve Kullanılması Hakkında Kanun Tasarısı, (2005) TBMM Dönem 22, Yasama Yılı: 3, Sayı: 1/911

⁷ Toplu Konut Kanunu, (1984) Resmi Gazete, 17.03.1984.

yeniden kazanımına yönelik olarak gecekondü dönüşüm projeleri geliştirebilir, inşaat uygulamaları ve finansman düzenlemeleri yapabilir” ifadesine yer verilmiştir (İMO, 2011).

2005 yılında çıkarılan 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmazların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun ile düzenlemeler yapılmıştır. Belediye kentin eskiyen alanlarını yeniden inşa ve restore etmek, yeni konut alanları, teknoloji parkları, sosyal donatı alanları oluşturmak, afet riskine karşı tedbirler almak ve kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm projeleri uygulanmıştır (TMMOB Şehir Plancıları Odası Yönetim Kurulu, 2006). 1980 ve 2000 yılları arasında, TOKİ paydaşlığında gerçekleşen kentsel dönüşüm uygulamalarının kentsel yenileme, gecekondü alanlarında sağlıklaştırma ve tarihi alanlara ilişkin koruma ve soylulaştırma alanlarında gerçekleştiği görülmektedir (Gür, 2016, s. 347). 1999 Marmara depremi ve 2002 seçimleri ile Türkiye kentsel dönüşüm alanında farklı bir boyut almıştır. 2000’li yıllar kentsel dönüşümde yerel yönetim – özel sektör işbirliğinin odağında projelerin yürütüldüğü ve TOKİ’nin en fazla konut üretimi yaptığı bir dönemdir. 2003-2013 yılları arasında TOKİ, ortak projeler ile toplamda 602.706 konut üretmiş, 2023 yılında ise 700.000 konut üretileceği hedeflenmiştir (TOKİ, 2021). 6306 sayılı Kentsel Dönüşüm Kanunu, Keleş’e (2020, s. 41) göre, tarihi yapıların korunması, çevre ve kültürel varlıkların yenilenmesi ve korunması hususunda dönüşüm sürecinde uygulanamayacağını düzenlemiştir. Kentsel dönüşüm İmar Kanunu’nun dışına çıkarılarak kent planlamasında ikili bir yapı geliştirilmiştir. Kentsel dönüşüm plan ve proje aşamasında hiçbir şekilde halk katılımı öngörülmemiştir. Merkezi yönetimlerin kentsel dönüşümüne ilişkin kararlarda ‘yürütmeyi durdurma kararı’ verilemeyeceği kurala bağlanmış, yine kentsel dönüşüm projelerinde ‘imar hakkı toplulaştırılması’ ya da ‘imar hakkı aktarımı’ gibi yöntemlerle kamu mülkiyetindeki toprağın paylaşılması toplum ve gelecek kuşaklar için zararlı sonuçlar doğuracağını” ifade edilmiştir. Türkiye’de de kentsel dönüşümün en fazla uygulandığı mekânsal alanlar büyükşehirler olarak karşımıza çıkmaktadır. Nüfusu fazla yoğun göç alan kentlerin mekânsal ve sosyal dönüşümlerinde kentsel dönüşüm uygulamalarının büyük etkisi olduğu görülmektedir. Bu makale de Türkiye’nin en büyük 4. Kenti olan Bursa’nın konut niteliğinin değişimini, fiziksel ve sosyal dönüşümünün etkileri analiz edilmiştir.

BURSA’DA KENTSEL TARİHİ DOKUYU KORU(YAMA)MADA KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN NİTELİĞİ

Bursa, bir sanayi kenti olmasının yanında kentin tarihi dokusunun olduğu gibi kalması ve kentsel dönüşümde bu dokunun korunması oldukça önemlidir. Coğrafi konumu ve iklim şartları bakımından yerleşime hep açık olan kent göç yolları üzerinde yer almış, ekonomik, siyasi, idari açıdan tarihsel gelişiminde her zaman önemli bir konumda olmuştur. Kaygalak’a

(2008, s. 87) göre Bursa'nın Osmanlı Devletinin kuruluşundan sonra kurulan ilk Osmanlı Başkenti özelliği olma bakımından da tarihte çok önemli bir yeri vardır. 1326 sonrası Osmanlı'nın yönetim merkezi olan Bursa'nın sosyo-ekonomik ve mekânsal gelişimi kale-şehir görünümünden, dini ve ticari merkezlerin ortaya çıkmasıyla sur dışına taşarak mekânsal ve aynı zamanda sosyal açıdan önemli bir gelişme göstermiştir.

Yediyıldız'a (2003, s. 47) göre, Bursa'nın tarihi kentsel dokusunun oluşmasında sosyal ve ticari işlevli bina birimlerinin fazlalığı kentin fiziki gelişiminde belirleyici olmuştur. 17. Yüzyılda kent merkezinde bulunan hanların sayısı 27'ye ulaşmış, vakıf ve esnaf örgütleriyle 19. Yüzyıla kadar Bursa'da ticaret merkezleri, esnaf çarşıları, han, hamam ve külliyelerin korunduğu, yapılaşmanın tarihi kent merkezi korunarak kentin doğu ve batısına mekânsal yayılmanın gerçekleştiği görülmektedir. Bursa kentinin fiziksel dokusunda önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. Çıkmaz sokaklı bir yayalar mekânı olan kent dokusu araç trafiğine hazır hale getirilmiştir. Bu dönemde kentin ana yolları açılmış, kentte çıkan büyük yangınlar sonucunda oluşan harabe evler, tarihi dokudaki tescilli yapılar onarılmıştır. Kente gelen göçmenlerin yerleştirilmesi için de uygun mevzi planlar ile yeni mahalleler kurulmuştur.

Tarihi kent merkezini çevreleyen yollar kent merkezini araba trafiğine açtığı gibi aynı zamanda da kentin iş alanlarını kentin bu alanında konumlandırmıştır. Tarihi ahşap evlerin kentin bazı yerlerinde fazla oluşu, birçok yangının oluşmasına ve kentin 19. Yüzyıl sonuna gelindiğinde yangın sonrası yenilenen bir kente dönüşmesine neden olmuştur (St. Laurant, 1989, s. 105). Piccinato'ya (2004, s. 11) göre Bursa, önemli ticaret yolları üzerinde yer alan, Osmanlı'nın ilk başkentliğini yapmış, Anadolu tarihinin büyük bölümünü ana çizgileriyle kendi içinde barındıran, zengin bir kırsal ve kentsel alt yapıya sahip, Osmanlı döneminin anıt komplekslerinin ve 14. Yüzyıl yapılarının büyük oranda tarihi kent merkezini oluşturduğu ve korunduğu, Bizans dönemine ait surları, Osmanlı dönemi Hanları, hamamları ve külliyelele ile örülmüş bir kenttir. Kentin tarihi merkezinde yer alan yapıların korunması ve özelliklerini sürdürecekle plan anlayışı benimsenmiştir. Piccinato (2004, s. 48) tarihi kent Bursa için "sadece anıtları ve kente özel karakteristiğini veren yapıları değil, ölçülerinden, bina renklerinden, yol yapılarından, kapalı- açık alanlardan, mütevazı mimariden Bursa'ya mükemmel bir şekilde uyum sağlamış olan sıra dışı güzelliğini devam ettirecek konut mimarisinde bir plan" düşünüldüğünü ifade etmiştir. Oğuz'a (1999, s. 47) göre, Bursa'nın planlanmasında öncü rol oynamış olan, Piccinato, Bursa'nın kentsel planlanmasını tarihi dokunun, doğal çevrenin (yeşil ve kaplıca alanlarının) korunmasının yanında kentin ovaya genişlemesinin önlenmesi ve kentin doğu-batı doğrultusunda geliştirilmesi odağında çalışmalar yürütmüştür.

Cumhuriyet dönemi sonrası tarihi kent kimliğini koruyan Bursa’da, özellikle 1960 sonrası kırsal çözülme ve hızlı kentleşmeye bağlı nüfus artışı yaşanmış ve bu gelişme kentsel dönüşümün niteliğini de dönüştürmüştür (Tekeli, 1999, s. 23). Bursa’da kentin merkezi alanlarında tarihi yapıların ve kentsel sit alanların yoğunlukta olduğu görülmektedir. 1983 tarihli 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu⁸ temel alınarak, 1/5000 ölçeğe Bursa Arkeolojik, Doğal ve Tarihi Sit Alanları Koruma ve Geliştirme Planı hazırlanmış kat mülkiyeti kanunu sonrası apartmanlaşmaya maruz kalan sivil mimari örnekleri ve yol çalışmalarıyla tahrip olan anıt yapılar korunamamıştır. Tarihi kent merkezi ise bu yoğun göç dalgasından etkilenmiş, kent merkezinde az katlı binalar yüksek katlı apartmanlara dönüşmüş, ana cadde üzerindeki konut yapıları yerine iş alanları, ticari birimlere dönüşmüştür (Dostoğlu, 2019, s. 26).

Bursa’da 1980’li yıllarda konut alanlarında yaşanan dönüşümün bir boyutu var olan kent dokularının yıkılarak onların yerinde hızlı bir apartmanlaşmanın yaşanması ve var olan kentsel dokunun daha büyük bir nüfusu taşır hale gelmesidir. Kentin konut dokusunda yaşanan bu kentsel dönüşümün gerçekleşmesi dönemin koşullarında gelişen yeni konut sunum biçimleri kanalıyla sağlanmıştır. Hızlı kentleşme ve göç dinamikleri, arsa fiyatlarındaki artış ile orta sınıf kesiminin konuta sahip olma olasılığı güçleşmiştir. Yeni koşullarda orta sınıflar ancak arsa maliyetini bölüşerek bir apartman katına sahip olmuşlardır.

Bursa’ya artan göçlerle birlikte kent, özellikle tarihi kent merkezinde gecekondulu tipi konutlar yoğunlaşmıştır. Bu biryandan kentin tarihi dokusunun korunması gereğini ortaya koyarken, aynı zamanda 1980 sonrasında gecekondulu alanlarının temizlenmesi için TOKİ kanalıyla kooperatifleşme süreçlerine hız kazandırmıştır (Tekeli, 2007, s. 19). 1980’li yıllar Türkiye’de neoliberal politikalarla birlikte kent merkezlerindeki konut formlarının değişiklik gösterdiği bir dönem de olmuştur. Tekeli’ye (1999, s. 36) göre, Bursa’da merkezi iş alanları ve ticari yaşamın canlanması, hızlı göçün yarattığı yoğunlaşmaya bağlıdır. Merkezi alanlarda bulunan kent dokuları ve eski konut stokları yıkılarak, hızlı bir apartmanlaşmanın başladığı görülmüştür. Arsa fiyatlarındaki artış orta sınıfların arsa maliyetini bölüşerek bir apartman katına sahip olduğu görülmüştür. Yap-satçı ve kooperatifleşme ile örgütlü işçi kesimi parseller düzeyinde kooperatif konutlarında oturmuştur. Bursa’da da kent merkezine yakın olan Sümerbank, Merinos fabrikasındaki işçi konutları bölgesi oluşmuştur. Kent merkezinin kırdan aldığı düşük gelirli göç ve örgütsüz fabrika işçilerinden oluşan emekçi kesimleri kent

⁸ 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara Dair Yönetmelik, Bursa Arkeolojik, Doğal ve Tarihi Sit Alanları Koruma ve Geliştirme Planı, Kanun no. 2863, Resmi Gazete, 23.07.1983.

merkezinde hisseli tapulu alanlarda ve gecekondular alanlarında konut bulabilmişlerdir. Tarihi kent merkezinde göçe bağlı çok fazla gecekondular tipi tek katlı, bahçeli evler konumlanmıştır. 1980’li yıllarda Bursa’nın kent merkezinde bulunan gecekondular tipi konutların yerine apartman konut anlayışı yaygın görünen bir konut planlamasıyla gerçekleşmiştir.

Bursa’da 2000’lerde, kent merkezinde çöküntü haline gelmiş konut bölgeleri ve işlevini yitirmiş kamusal, tarihi anıtların yenilenmesi ve özellikle gecekondular alanlarını temizleme odağında kentsel dönüşüm projeleri tarihi mahalleri kapsayan bir yapıda gerçekleşmiştir. 2000-2020 yılları arasında Bursa’da kentsel dönüşüm uygulamaları Bursa Büyükşehir Belediyesi, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi ve Nilüfer Belediyesi tarafından gerçekleşmiştir. Bursa’daki kentsel dönüşüm proje alanları daha çok gecekondular önleme bölgeleri olup, kentsel yenileme türünde gerçekleştirilmiştir. Bursa’da 26 konut projesi ve kentsel canlandırma ve yenileme projeleri belediyeler tarafından tamamlanmıştır (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2020). İstanbul’dan sonra en fazla konut inşaat alanının bulunduğu ve kentsel dönüşüm projelerinin merkezi haline gelen Bursa’da Büyükşehir Belediyesi, merkez ilçe belediyeler, TOKİ ve sermaye işbirliğinde gerçekleşen kentsel dönüşüm projeleri kentte arsa rantı ve spekülasyonları da arttırmıştır.

Bursa, 2012 yılında çıkan ‘6306 Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi’ kanunu çıktıktan iki yıl sonra 2014 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi’ne girmiştir. Bursa’da gerçekleşen kentsel dönüşüm projelerinde özellikle tarihi tescilli yapıların, kültürel eserlerin ve tarihi konut dokusunun korunmasına yönelik uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Hisar Bölgesi, Hanlar Bölgesinde kentsel korumaya yönelik uygulamalar gerçekleşmiştir. 2006 yılında kentsel dönüşüm protokolü imzalanan, 2008 yılında ise hak ve konut sahiplerine teslim edilen Doğanbey Kentsel Dönüşüm TOKİ konutları, tarihi kent merkezinde gerek planlaması gerek tarihi dokuya uygun olmayan yüksek kat özelliği ile çarpıcı bir kentsel dönüşüm projesidir. Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesi Dünya kentsel dönüşüm literatürüne de girmiş, gerek şartları, gerek mimari özellikleri ile çok fazla tartışılan bir proje alanı olmuştur. Marmara bölgesinde yer alan ve afet riski ile karşı karşıya kalan birçok bina Bursa’da kentsel dönüşüm yasası adı altında dönüşüme girmektedir. Bursa tarihi kent dokusundaki koruma, yenileme faaliyetleri ve mekânsal değişim süreci kentsel dönüşüm projeleri ile belirlenmeye çalışılmıştır. Çubukçuoğlu’na (2013, s. 48) göre, Bursa kenti konut planlaması açısından sürekli değişikliklerden geçse de kent merkezinin tarihsel kimliği ve turistik kültürel unsurları korunmuştur. Bunun yanında göçle birlikte sürekli konut ihtiyacı ya da var olan eski yapıların yenilenmesi gerekliliği de doğurarak belediyelerin TOKİ ve müteahhit firmaların Bursa’da kentsel dönüşüm projelerini her zaman gündeme getirdiği görülmüştür. Kent merkezinin

tarihselliği ise bu mekânsal alanda bulunan çöküntü alanların kentsel dönüşüm projeleriyle sağlıklı ve yaşanabilir kent olma özelliğine uygun planlaması gerekmektedir. Bursa'nın tarihi kent olma özelliği ise birçok kentsel dönüşüm projesinde tarihsel yapıların ve anıtların korunması ya da sit alanı olan bölgelerin çevrelerinde uygulanacak kentsel dönüşüm projelerini de etkilemiştir. Bursa üzerine yapılan araştırmalar ise, büyük ölçüde kent plancıları ve mimarlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Gür ve Dostoğlu'nun (2016) kentsel dönüşümün yaşam kalitesi üzerine etkilerini araştırması, Arslan'ın (2010) tarihi kentin kentsel dönüşüm sürecindeki sorunlarına yönelik çalışması ve Keleş Eriçok'un (2015) kentsel dönüşümün kent kimliğine olan etkilerinin tartışıldığı eserleri önemli araştırmalardır. Ancak kentsel dönüşümün fiziksel boyutları kadar sosyal dokuya, toplumsal yapı ve ilişkilere olan etkileri de oldukça önemlidir. Bu çalışmada dönüşümün toplumsal boyutları kentsel bir etkileşim ve ilişki biçimi olan mahallelilik ve komşuluk ilişkileri üzerinden değişimin sosyolojik boyutuyla ele alınmaktadır.

DOĞANBEY'İN DEĞİŞEN FİZİKİ VE SOSYAL DOKUSUNU MAHALLELİK/KOMŞULUK İLİŞKİLERİ ÜZERİNDEN SORGULAMAK

Türkiye'nin en büyük dördüncü kenti olan ve aynı zamanda eski yerleşimlere tanıklık etmiş tarihselliği olan Bursa'da tarihi kent dokusunda 2000'li yıllarla birlikte TOKİ, özel sektör işbirliği içerisinde kentsel dönüşüm çalışmaları başlatılmıştır (Sağocak, 2016, s. 57). Tarihi kent merkezlerinin konumsal avantajı rant ekonomisinin hedefi haline gelerek kentsel dönüşüm projelerinin vitrini durumuna getirilmiştir. Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığı ve Osmangazi Belediye Başkanlığı arasında 28/11/2006 tarihinde imza altına alınan "Bursa Osmangazi Doğanbey Kentsel Dönüşüm Protokolü"⁹ kapsamında kentsel dönüşüm projesi başlamıştır. Tarihi kent dokusundan, müstakil ve birkaç katlı evlerden çok katlı lüks konutların alanına dönüşen Doğanbey mahallesi aynı zamanda eski konut stokunun da varlığını sürdürdüğü mahalle, bir kentsel ayrışma ve dışlama alanına da dönüşmüştür. Bu makalede Doğanbey mahallesindeki kentsel dönüşüm nitel bir araştırma görüşmeleri üzerinden ele alınmaktadır. Mahallenin eski sakini ve yeni kentsel dönüşüm konutlarında oturan 10 kişiyle yapılan derinlemesine görüşmeler ışığında Doğanbey Mahallesi örneğinde değişimin fiziksel, sosyal boyutları, mahallelilik ve komşuluk ilişkilerindeki değişim bağlamında içerik analiziyle değerlendirilmektedir.

YÖNTEM

⁹ Türkiye'de kentsel dönüşüm alanına ilişkin çok fazla çalışma bulunmaktadır. Ancak bu araştırma kapsamında özellikle tarihi kent dokusu alanı içerisinde tarihi dokunun korunması ve sürdürülebilirliğini ele alan Bursa Doğanbey Kentsel Dönüşüm Uygulaması literatürde sit alanında gerçekleşmiş ilklerden biri olan proje olması açısından özgün bir niteliktedir.

Araştırma, Bursa Osmangazi Belediyesi tarafından 2005 yılında başlayıp 2012 yılında teslim edilen Doğanbey Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi olan Doğanbey (TOKİ) konutlarında yaşayan bir grup katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma nitel bir çalışma olup, kentsel dönüşüm sürecinin sosyal boyutlarının araştırılması için amaçlı ve zincirleme örneklem tekniğiyle görüşmecilere ulaşılmıştır. Saha sürecinde kentsel dönüşüme girmeden Doğanbey Mahallesinde oturan ve dönüşüm sonrası yeni konutlarda yaşayan mülk sahibi 10 kişiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın saha süreci 2020 yılının Haziran-Eylül ayları arasında, dört aylık dönemde ve pandemi koşullarında, Doğanbey TOKİ içerisinde yer alan tarihi Kiremitçi Hamamının çay bahçesi olarak işletilen alanında gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmaya katılan ve görüşlerini paylaşan katılımcılar eski konut sahipleri olmaları bağlamında yaşlanmış bir nüfustan oluşmuştur. 70-82 yaş aralığında 5'i kadın ve 5'i de erkek olmak üzere toplamda 10 kişi yer almıştır. 7'si evli olup, 3 kadın katılımcı eşi vefat etmiş kişilerdir. Katılımcıların çocuk sayısı 2-6 arasında olmakla birlikte, katılımcıların yaşları itibarıyla çocukları evden ayrılmışlardır. Bu nedenle katılımcılar yeni konutlarında yalnız ya da eşleriyle birlikte yaşamaktadır. 8 katılımcı ilkokul mezunu olup, 2 katılımcı da lise mezunudur.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri¹⁰

Görüşmeci Kodu	Y	C	M	ÇS	E	MD	D	YM	KS	KY
GYE ₁ ¹¹	76	E	Evli	3	Lise	Memur Emeklisi	Bursa	Doğanbey	14	75
GYE ₂ ¹²	77	E	Evli	4	Lise	Memur Emeklisi	Bursa	Doğanbey	16	76
GYE ₃ ¹³	80	E	Evli	5	İlkokul	İşçi Emeklisi	Van	Tayakadın	13	40
GYE ₄ ¹⁴	82	E	Evli	6	İlkokul	İşçi Emeklisi	Bitlis	Kırcaali	18	45
GYE ₅ ¹⁵	70	E	Evli	3	İlkokul	İşçi Emeklisi	Aksaray	Kiremitçi	17	45
GYK ₆ ¹⁶	74	K	Dul	3	İlkokul	Ev Kadını	Bursa	Doğanbey	13	45
GYK ₇ ¹⁷	75	K	Dul	6	İlkokul	Ev Kadını	Van	Tayakadın	16	40

¹⁰ Doğanbey Kentsel Dönüşüm konutlarında yaşayan 65 yaş üstü yaşlı görüşmeciler tabloda GY görüşme kodu ile ifade edilmiştir. Tabloda Y (Yaş), C (Cinsiyet), M (Medeni Durum), ÇS (Çocuk Sayısı), E (Eğitim Durumu), MD (Meslek Durum), D (Doğum yeri), YM (Yaşadığı Mahalle), KS (Kat Sayısı), KY (Kaç Yıldır Yaşadığı) şeklinde kategorize edilmiştir

¹¹ GYE1 Görüşme Tarihi: 14.06.2020

¹² GYE2 Görüşme Tarihi: 15.06.2020

¹³ GYE3 Görüşme Tarihi: 19.16.2020

¹⁴ GYE4 Görüşme Tarihi: 24.06.2020

¹⁵ GYE5 Görüşme Tarihi: 11.07.2020

¹⁶ GYK6 Görüşme Tarihi: 17.07.2020

¹⁷ GYK7 Görüşme Tarihi: 18.08.2020

GY _{K8} ¹⁸	77	K	Evli	5	İlkokul	Ev Kadını	Bingöl	Kırcaali	8	45
GY _{K9} ¹⁹	69	K	Dul	2	İlkokul	Ev Kadını	Bursa	Doğanbey	18	68
GY ₁₀ ²⁰	82	K	Evli	4	İlkokul	Ev Kadını	Bursa	Doğanbey	18	81

Meslek olarak katılımcıların erkeklerin emekli oldukları ve kadınların da ev kadını oldukları toplumsal köken olarak yarısı Bursa doğumludur. Van, Bitlis, Aksaray ve Bingöl gibi ülkenin değişik bölge ve illerinden gelenler de dahil olmak üzere 40 yıl ve üstü bir zamandır aynı mahallede oturmaktadır.

Katılımcıların Gözünden Mahallenin Dönüşümü: “Kentsel Dönüşümün Fırsat Kapanına Takılmak!”

Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesi, Harvey’ci (2020, s. 86) anlamda sermayenin mekânı eşitsiz kapitalistleştirdiği bir uygulama örneği olarak görülebilir. Tarihi kent merkezlerinin çöküntü alandan temizlenmesi, yoksul mahallelerden arındırılması, merkezi alanlarda yoğunlaşan gecekonduların yıkılması, dönüşüm alanındaki mahalle sakinlerini borçlandırarak daire sahibi yapmıştır. Evi kentsel dönüşüme giren 77 yaşındaki erkek katılımcı²¹ (GY_{E2})’in ifadeleri kapitalist sermaye sarmalında eşitsiz mülkiyet ilişkilerini de ortaya çıkarmıştır:

“...TOKİ’ye borçlandık. 23 katlık binaya gireceksiniz dediler. Balkonlar dar, kullanışsız. Burada kentsel dönüşüm hepimizin katılımı ile onayı ile gerçekleşti ama bize şimdiki halini gösterelemedi asla kabul etmezdik. Bursa halkı burayı sevmiyor, silueti bozuyor, diyorlar. Bizde öyle diyoruz, şehrimize bu konutlar yakışmadı... Biz de kandırıldık. Gidecek yerimiz yok. Biz şu anda site yönetimi bize geçtikten sonra sitede oturacak yer olsun, yeşillik alan olsun biraz değişti. Evlerimiz Bursa’nın en merkezi yerinde geçen bir daire 800 bin TL’ye satılmış. Araplar da burayı seviyor, Katar, Kuveytliler çok güzel paralar veriyormuş. Zaten yaşlandık olmadı satarız, çünkü evlerimizin değeri sürekli artıyor. Tek memnun olduğumuz durum bu. Yaşamın burada değeri yok, ama konutların değeri çok...”

Ruhu Olmayan Konutlara Hapsolmek

Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesinin fiziksel değişimi araştırmaya katılan görüşmeciler için kentsel dönüşümden bekleneni onlara sunmadığı görülmektedir. 23 kata ulaşan çok katlılık ve konutların yapım kalitesinin düşük niteliği ‘ruhu olmayan konutlara hapsolme’ olarak tanımlayan kentsel dönüşüm sakinleri, değişen mahallelik ve komşuluk

¹⁸ GYK8 Görüşme Tarihi:24.08.2020

¹⁹ GYK9 Görüşme Tarihi: 07.09.2020

²⁰ GYK10 Görüşme Tarihi: 08.09.2020

²¹ Ms₁ Doğanbey Kentsel Dönüşüm TOKİ’lerinde oturan mülk sahibi görüşmeci. (Görüşme Tarihi: 21.08.2020)

ilişkileri karşısında hayal kırıklığı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Ekonomik boyutta da TOKİ'ye borç ödemek zorunda kalan 82 yaşındaki katılımcının²² (GY_{E4}) aşağıdaki ifadesi oldukça düşündürücüdür:

“Bizim istediğimiz kentsel dönüşüm bu değildi. Her şeyi eksik anlattılar bize, kandırdılar bizi. Eski evime değil ama mahalleme özlem duyuyorum. Çok mağdur edildik burada biz. Park bahçe dediler hiç biri yok. Bir sürü ağacımız yok edildi. Bahçedeki ağaçlarımız için bize cüzi miktar para ödendi. Tarihi birkaç anıt ağaca dokunmamışlar diğerlerinin hiç biri yok. Bize gösterilen projede bahçeli, otoparklı güzel bir siteydi. Otoparklar kaç kere su bastı, asansörler hep bozuk. Bu yaşta merdivenlerden 18. Kata yarım saatte çıktım. Dinlene dinlene. Ben bahçeli evimde mutlu yaşıyordum. Bu yüksek konutlar bize göre değil. 18. Kata geldiğim günden beri gökyüzüne daha yaklaştım. Herhalde son durak bu daireler diyorum. Burada yaşadıklarımdan sonra daha çok hastalandım. Birçok tanıdığım o stresi kaldıramadı yaşamını kaybetti. Kaderimize razı edildik. Evin sağlam olduğuna ikna etmeye çalıştılar. 150 adet forekazık varmış temelinde o kadar kandırıldık ki ona da inanmıyorum. Bu siteye geldikten sonra yalnızlaştığımı hissediyorum. Ne umduk ne bulduk, balkona çıkamıyorum dar, kullanışsız, komşuluk zaten yok. Yöneticiler ilgileniyor sitenin sorunları ile ama biz yaşlıları görmezden geliyorlar. Bir 206 istediğin var mı diye soran yok. Konfor falan yok. ‘Burada ruhu olmayan konutlarda yaşıyoruz.’ Bu dönüşüme evet dediğimiz gün için çok pişmanlık duyuyoruz.”

Fiziksel Dönüşümün Sosyal Dokuya Etkileri: Mahalleden Kopuşla İzole ve Yalnızlaşan Yaşamlar

Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesi sonrası Doğanbey TOKİ'lerinde yaşayan katılımcıların yaşam dinamikleri mahallelilik ve komşuluk bağlamları değişmiştir. Eski mahallelerindeki geleneksel dayanışma ilişkilerine karşın yeni kentsel dönüşüm konutlarının sınırlı, hatta izole olmuş komşuluk ilişkileri eski mahalleli olan kentsel dönüşümün yeni konut sahipleri için sosyalliğin yitimini beraberinde getirmiştir. Tek ya da birkaç katlı konutlarından çok katlı yüksek bloklardaki yaşama geçiş, yaşamlarını ve sosyal etkileşim dinamiklerini tümüyle değiştirmiştir. TOKİ'lerin kent merkezinde konumlanması ve merkezi iş alanlarına ve tüketim mekânlarına yakınlığından oluşan farklı göçmen gruplarının da içinde bulunduğu karmaşık

²² Ms₄ Doğanbey Kentsel Dönüşüm TOKİ'lerinde oturan mülk sahibi görüşmeci. (Görüşme Tarihi: 15.08.2019)

insan ilişkilerinin yanı sıra sakin komşuluk ilişkilerinden, gürültülü, kapalı konut yaşamları mahallede güvensizlik hissini yaygınlaştırmıştır. Mahalle ortamından uzaklaşarak izole daireleriyle sınırlı bir yaşama mahkum olduklarına dikkat çeken katılımcıların yalnızlık ve güvensizlik gibi olumsuz hislerin artması, ileri yaşları nedeniyle de sosyal hareketlilikleri ve ilişkileri sınırlanmıştır (Sallan Gül ve Uzer, 2021, s. 10). Ayrıca Covid 19 pandemi koşullarının getirdiği kısıtlar ve yaşlılara yönelik kamusal kısıt tedbirleri de onları yalnızlaştırmıştır.

Mahalleliğin fiziki değişimi yaşam alanında beton yığına doğru evrilen niteliğiyle komşuluk ilişkilerine de farklı boyutlarıyla yansımaktadır. Apartman bloklarındaki dikey yaşam, dönüşüm öncesindeki yatay mekân organizasyonu gibi komşuluk ilişkilerine olanak vermemektedir. Özellikle kadın katılımcılar için mahalle yaşamı sosyalleşmenin ve enformel dayanışmanın merkezidir. TOKİ konutlarının dikey mimarisi ve kapalı-güvenlikli yapısı eski sosyalleşme ilişkilerini de dönüştürmüştür. Ev önü sohbetlerinin yok oluşu, sokağın ve bahçenin mekânsal kaybı, yüksek katlara uyum sağlayamamanın getirdiği zorluklar, farklı boyutlarıyla sosyalliğin yitimine neden olmaktadır. Yaş almış katılımcılar, hayatta ise yaşlıları olan kişilerle görüşmektedir. Ancak eski komşuluk ilişkilerini kapalı ve güvenli yaşam alanı tasarımında eskisi gibi yürütemeyen katılımcılar, çoğunluğu genç olan yeni komşularıyla sosyal temaslarının hiç olmadığını ifade etmişlerdir. 74 yaşındaki kadın katılımcı (GY_{K6}) bu durumu şöyle açıklamıştır:

“Doğanbey kentsel dönüşümü sonrası ne aradıysak hiç birinin karşılığını bulamadık. Konfor aradık, evler dayanıksız. Komşuluk ilişkilerimiz bitti. Ev sahibi olduk dedik, borçlandık ama en yara aldığımız eski mahallemizden olduk. Birçok insan borç ödemek için kendi mahallesinden koparıldı. Biz kaldık. Eski mahalleyi arar olduk bu konutlara geçince. Eski mahalle de bahçede özellikle yazın çok fazla zaman geçirilirdi. Yemeklerimizi bahçede yapar, salça, tarhana işlerimizi görürdük. Yufka, gözleme yapardık. Mahalleliye dağıtılırdı sonra. Kapı önlerinde oturulur sohbetler edilirdi. Herkes birbirini tanırdı. Sıkı bir komşuluk ilişkisi vardı. Herkes birbirini tanırdı. Erkekler kahvehane de çok zaman geçirirdi. Biz kadınlar da ev gezmesi yapar, bahçelerde otururduk, halılar yıkardık Kazanlarda, birinin cemiyeti olduğunda yemekler, aşureler kaynatılırdı. Mahalleli olarak düğünlerimiz hep birlikte mahallede olurdu. Sokak arasında eğlenceler olurdu. Sünnetler, düğünler büyük bir coşkuyla geçerdi. Yoksulduk, esnaf parasıyla çocuk büyüttük, zordu ama mutluyduk. Hiç kimse bu durumdan yakınmazdı çünkü alışmıştık. Herkes birbirinin dar gününde mutlu gününde yanında olurdu. Bayramlarımız her bir

arada geçerdi. Kurban bahçemizde kesilirdi. Mahalle'nin ne anlama geldiğini orada sonuna kadar yaşadık. Mahalle bizim için tozlu raflarda kalan anılarımız gibi. Şu anda yaşadığımız yer mahalle değil, site desek o da değil. Yükseklerle çakılmış beton kazıklarında oturuyoruz. Komşularımız bizimle sohbet etmiyor, selam bile vermiyorlar. Dışarıda da virüs var dışarı çıkamıyoruz. Pazara bile gidemez olduk. Kapıcıya söylüyoruz o getiriyor. Kapı önündeki çardaklara iniyorum bazen o kadar. Kendimizi kopmuş gibi, yalnızlaşmış hissediyorum. Ölüme yüksek katlardan bakıyoruz. Ha demir parmaklar arkasındasın ha bu evde oturmuşsun aynı şey. Tutsak edildik bu konutlara. Bir nevi ölümü bekliyoruz bu beton yığınlarının içinde.”

SONUÇ VE TARTIŞMA

Küreselleşmenin sermaye odaklı kentleri biçimlendirme süreçlerinin en önemli göstergelerinden biri ‘devlet-piyasa’ işbirliğine dayanan ve vatandaşın da katılımını sağlamayı amaçlayan yönetişimci yeni kentsel dönüşüm projeleridir. Türkiye’de 1980 sonrası arz ya da talep odaklı olarak kente göç eden yeni sakinlerin ve dar gelirliilerin konut ihtiyacını karşılamak üzere yeni konut yapımları gerçekleşmiştir. Gecekondu önleme kapsamında gelişen bu yeni konutlar 1990’lar ve 2000’lerin başında kentsel alanları daha fazla bir tüketim metası haline getirmiştir. Araştırma katılımcılarının da dile getirdikleri gibi dar gelirliliğini yansıtan küçük sosyal konutlarının-eski konutların yer aldığı mahallenin kentsel dönüşümle rant değerinin artmadığını ve zenginlik-lüks konutta yaşama özlemi üzerinden yaratılan yeni kent yaşamı hülyasının vatandaş/müşteri katılımının neoliberal rüyasının/yanılsaması olarak kabul gördüğünü göstermektedir. Ancak bu süreçte doğal afetlerin rolü de büyük olmuştur. Özellikle 1999 depremi sonrasında kentsel dönüşüme olan talebin artması, deprem riskini azaltmak için güçlendirme amacından tarihi kentleri koruma altına almaya ve hatta eskiyen ve çöküntü haline gelen kent merkezlerini soylulaştırmaya kadar bir dizi etken bağlamında kentsel dönüşüm süreçlerine hız kazandırmıştır. Kapitalizmin yarattığı büyüme tarihi kent merkezinde bulunan eski konut stokunun yenilenip, çöküntü alanların kentsel yenileme projeleri ile arz odaklı dönüşümleri yaygınlaştırmıştır. Bu illerden biri de Bursa’dır. Kentte TOKİ ile Osmangazi Belediyesi’nin ortaklaşa yürüttüğü Doğanbey kentsel dönüşüm projesi bunlardan biri olmuştur. Bölgenin merkezi iş alanları ile örülü yapısı rant etkisindeki dönüşümde belirleyici bir unsur olmuştur. Ancak bölgenin sit alanı olmasından dolayı, tarihi ve tescilli

yapıların korunması gerekirken, tarihi yapıların oldukça yakın alanına, çevresine daha az katlı bloklar inşa edilse de, çok kısa sürede bazı yapıların hasarlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çok katlı yapılaşma, bölgenin tarihi kent merkezi çeperinde olması ve Uludağ eteklerinde bulunması sebebiyle, hem fiziksel hem de sosyal anlamda sürdürülebilir çevreler oluşturmak açısından olması gereken tasarım ilkelerini içermemektedir (Gür, 2014, s. 281).

Benzer biçimde çevrenin korunması ve fiziki dokuya uyum kapsamında başlayan süreç çok katlılıkla maliyeti azaltma girişimleriyle, rüyadan hüzne dönüşmüş görünmektedir. Nitekim Doğanbeyli halkının projede binaların 12 kat olacağını yönündeki beklentisine karşın, piyasa kaygıları nedeniyle inşaat yapım sürecinde konutların 22 katlı yapımı sakinler için kaygı uyandıran fiziksel dönüşüm anlamına gelmiştir. Dönüşümle oluşan yüksek blokların kentin genel silüetine aykırı bir yapılaşmadır (Uzer ve Sallan Gül, 2020, s. 102). Doğanbey Kentsel Dönüşüm Konutlarının hem konutlarını teslim alma sürecinin uzaması, hem de konut maliyetindeki artışların mülk sahipleri tarafından karşılanması talebi, onları ekonomik olarak zor durumu sokmuş, konut olanaklarına yönelik ek ödemeler de yapmaları gerekmiştir. Tümü emekli ve/veya dar gelirli görüşmeciler için ağır mali yük getirmiştir. Sosyal olarak ise eski mahalleli ile görüşmeleri ve eski komşuluk ilişkilerinin yoğunluğunun yitimi ya da oldukça sınırlanması, 65 yaş üstü yaş almış bireyler için sosyal erozyona neden olmuştur. Yatay ve yoksul yerleşimden sonra, dikey bir yerleşimdeki konutlardaki yaşamlarında sosyal doku tamamen değişmiştir. Samimi ve yakın sosyal ilişkiler alanından kopuş ve lüks yaşam beklentisinin hüsrani onların ifadesiyle “beton yığında” bir hayatın yalnızlaştırıcı etkileri sosyal mesafenin daha da artmasına neden olmuştur. Yeni konutları yaş almış konut sahibi görüşmecileri belirli ölçüde yoksulluktan kurtarmış görünse de, değişen sosyal doku, artan ekonomik girdiler onların yaşamlarında yeni yoksunluklar yaratarak ve endişeler yaratmıştır. Oysa kentsel dönüşüm projelerinde standart mimari ve maliyeti azaltıcı rant odaklılık yerine kentin tarihi, fiziki ve sosyal dokusunu korunmalı, insanların ihtiyaçlarına ve özgün niteliklerine (yaş ve engellilik gibi) uygun olmalı ve yaşam kalitelerini artırmalıdır.

KAYNAKÇA

Akkar, ZM (2006). Kentsel dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye. TMMOB Planlama Dergisi, Şehir Plancıları Odası Yayını, 2(32): 31-34.

Aslan, Ş (2019). 1 Mayıs Mahallesi 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent. İstanbul: İletişim Yayınları.

Birleşmiş Milletler (BM) (1999). Habitat 2 Gündemi ve İstanbul Deklarasyonu, Hedef ve İlkeler, Taahütler ve Küresel Eylem Planı. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı HABİTAT 2, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Ankara.

Castells, M (2015). Kent, Sınıf, İktidar. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. (Çev. A. Erendil), 1. Baskı.

Couch, C (1992). *Urban Regeneration in Europe*. London: Blackwell Publishing. Ed. Couch C.

Çubukçuoğlu B (2013). Bursa Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesinin Tarihi Kent ve Kullanıcıları Üzerine Etkileri, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 48.

Dostoğlu, N (2019). Bursa’da Geçmişten Günümüze Kentsel ve Mimari Değişim. Osmangazi Belediyesi Hisar Dergisi, ‘Eskinin Bursası’, 3(1): 20-31.

Ergun, C (2011). Kentsel Dönüşüm Sürecine Dönüşüm Alanlarından Bakmak: İstanbul Maltepe (Başbüyük ve Gülsuyu Mahallesi) Örneği, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 228.

Ergun C, Gül H (2013). Neoliberalizmin Mekâna Yansıması Olarak Kentsel Dönüşüm ve Dışlanma-Ayrışma Süreçleri. Mersin: Köroğlu, Tunga N. (Ed.), KBAM 4. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı Sempozyumu Bildiri Kitabı, s. 117-130.

Erman, T (2015). Neoliberal Kent Projeleri ve Konut Politikalarının Göçmen Mahalle ve Yaşamlarına Etkisi: Göç Çalışmalarına Yeni bir Araştırma Gündemi Denemesi. İDEALKENT Dergisi, 6(15): 198-213.

European Communities (1996). The SME’s and the Revitalization of the European Cities. The Sustainable City, A European Tetralogy, Ireland.

Geniş, Ş (2020). Otoriter Neoliberalizmin Gölgesinde: Kent, Mekân, İnsan. Ankara: Nika Yayınevi, s.182.

Gülen, M (2023). Van Meher Kapı Kutsal Alanı’nın Yeniden Değerlendirilmesi ve Koruma Yaklaşımı İçin Bir Öneri. Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları (İJHAR) Dergisi, 8(1): 42-54.

Gür, M (2014). Kentsel Dönüşüm Uygulamasında Yaşam Kalitesi Araştırması ve Kavramsal Bir Model Önerisi: Bursa Doğanbey Örneği. Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.281.

Gürkuvrak Duygun, G (2021). Dürtülerin Kentsel Mekan Algısına Etkileri. Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları (İJHAR) Dergisi. 6(1): 84-94

Gürler, E (2003). Kentsel Yeniden Üretim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Çalışma: İstanbul Örneği. İstanbul: Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, s. 148.

Harvey, D (2011). Umut Mekanları. İstanbul: Metis Yayınları. (Çev. Zeynep Gambetti), s. 296.

Harvey, D (2013). Asi Şehirler. İstanbul: Metis Yayınları. (Çev. Ayşe Deniz Temiz), s. 101.

Harvey, D (2020). Kent Deneyimi. İstanbul: Sel Yayınları. (Çev. Esin Soğancılar) 3. Baskı, s. 86.

Kaygalak, S (2008). Kapitalizmin Taşrası, 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Bursa’da Toplumsal Süreçler ve Mekânsal Değişim. İstanbul: İletişim Yayınları, (1. Baskı), s. 87.

Kurtuluş, H (2005). İstanbul’da Kentsel Ayrışma, Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar. İstanbul: Bağlam Yayınları. s.12.

Kurtuluş, H (2008). Kentsel Dönüşümün Politik Ekonomisi. İktisat Dergisi, 6(49): 26-34.

Kurtuluş, H (2012). Kentsel Dönüşümüne Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak. TMMOB Planlama Dergisi, 2(4): 49-53.

Özden, PP (2006). Türkiye’de Kentsel Dönüşümün Uygulanabilirliği Üzerine Düşünceler. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 0(35): 215-233.

Özden, PP (2016). Kentsel Yenileme, Yasal-Yönetimsel Boyut Planlama ve Uygulama. İstanbul: İmge Kitabevi, 2. Baskı, s. 64.

- Piccinato, L (2004). Bursa Planı Deneyimi. Bursa'da Yaşam Dergisi, 3(19): 11-49.
- Roberts, P (2000). *The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration*. London, Sage Publications. H.S. Peter Roberts (içinde), s. 35.
- Sağocak, MA (2016). Kentlilik Bilinci Çalışmaları İçin Kavramsal Bir Çerçeve: Bursa Araştırması Örneği. Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları (İJHAR) Dergisi, 1(1): 57-61.
- Sallan Gül, S (2006). Sosyal Devlet Bitti Yaşamın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısılcığında Refah Devleti. Ankara: E-Babil Yayınları. s. 278.
- Sallan Gül, S, Uzer O, Özaslan A, Gül H (2019). Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Politikalarının Değişimi: Isparta-Gülistan Mahallesi Örneği. Karaman: 17. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu, Kamu Yönetiminde Yapısal ve İşlevsel Dönüşüm, Bildiriler Kitabı, s. 746-778.
- Sallan Gül, S, Uzer, O (2021). Kentsel Dönüşüm ve Yaşlılık: Ömür Patikasında Geç Gelen Mutluluk, Mutluluk mu? (Ed.) Prof. Dr. Cem ERGUN, Nobel Yayınları, s. 10.
- Sassen, S (2000). *The Global City*. New Jersey: Princeton University Press. ss. 251-252.
- Sert, E, Karpuz H, Akgün G (2005). Küreselleşme Sürecinde Değişen Kent Kavramı; Mekân ve Politikleşme Üzerine Bir Okuma Çalışması. Planlama Dergisi. Ankara: TMMOB ŞPO Yayını. 2(32): 101-111.
- Şen, B (2005). Soylulaştırma: Kentsel Mekânda Yeni Bir Arayış Biçimi. 'İstanbul'da Kentsel Ayrışma, Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar'. Bağlam Yayınları. (Ed. Hatice Kurtuluş), İstanbul, s. 127.
- St. Laurent, B (1989). *Ottomanization and Modernization: Architectural and Urban Development of Bursa and the Genesis of Tradition, 1839-1914*. Michiagan: Microfilms. Harvard University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 105
- Tekeli, İ (1999). Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması, 75 yılda Köylerden Şehirlere. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. ss. 17-96.
- Tekeli, İ (2007). Bursa'nın Tarihinde Üç Ayrı Dönüşüm Dönemi, Bursa'nın Kentsel ve Mimari Gelişimi, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları. Sempozyumu Bildiriler Kitabı, (Ed. Caner Çiftçi), s. 19-36.
- TOKİ (2021). Sosyal Konutlar Acil Eylem Planı 2003. ET, 30.06.2023, Erişim: <https://www.toki.gov.tr/sosyal-konutlar>
- Kurtuluş, A (1987). Ankara'da Konut Yapım Süreçleri, 1985'den 2000'e: Ankara. Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, s. 55.
- Uzer, O, Sallan Gül S (2020). Kentsel Dönüşümle Değişen Yaşamlar: Bursa Doğanbey Mahallesinde Dikey Konutlara Geçişle Birlikte Mahallenin, Bahçenin ve Sosyal Yitimi. 21. Yüzyıl Konut Tartışmaları Kongresi, Bildiriler Kitabı, (Ed. E. Dilay Güney), Ayvansaray Üniversitesi, İstanbul, ss. 81-103.
- Yediyıldız, A (2003). Şer'îye Sicillerine Göre 16. Yüzyıl İkinci Yarısında Bursa Esnafı ve Ekonomik Hayat. Arasta Yayınları, s. 47.